

**Інститут археології ЛНУ імені Івана Франка:
академічна інституція у вищій школі**

Н. Я. Стеблій

Висвітлено основні напрямки діяльності Інституту археології ЛНУ ім. Івана Франка – науково-дослідної установи у вищій школі. Головні дослідження інституту спрямовані на вивчення етнокультурних та державотворчих процесів в Українському Прикарпатті і Західній Волині у I – на початку II тисячоліть. Звернуто увагу на організацію навчального процесу, яка полягає у залученні здібної студентської молоді до академічних наукових студій.

Ключові слова: *Інститут археології ЛНУ ім. Івана Франка, археологічні дослідження, ранньослов'янська археологія, студенти-археологи.*

Інститут археології Львівського національного університету імені Івана Франка, напевно, одна з наймолодших в Україні науково-дослідних інституцій археологічного спрямування. У статті світлої пам'яті директора Інституту (2000–2016) Михайла Филипчука читаємо: “З метою поліпшення науково-пошукової роботи в галузі археології, з ініціативи ректора Львівського національного університету проф. І. Вакарчука 20 вересня 2000 р. створено Інститут археології” [5, с. 228]. Проте Михайло Андрійович тут не зазначив, звідки власне, з'явилася така ініціатива? Річ у тім, що 1999 р. його, наукового співробітника відділу археології Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича, запросили до Львівського університету на посаду доцента кафедри археології, античності та середньовіччя. Тоді Михайло Андрійович і нагадав ректорові Івану Олександровичу Вакарчуку про їхню розмову на городищі літописного Пліснеська під час роботи Міжнародного конгресу українців у 1996 р. Йдеться про те, що у 1991 р. Михайло Андрійович Филипчук стажувався в Інституті Перед- і ранньої історії Віденського університету. Тоді йому дуже зімпонувала організація діяльності цієї установи: співробітники Інституту якийсь час займалися академічними студіями,

потім на певний період переходили на викладацьку роботу, а на їхнє місце приходили викладачі... У такий спосіб ґрунтовно розвивалися наукові дослідження з одного боку, з другого ж, ці нові здобутки доносили до студентської аудиторії... Ось таку ініціативу і підтримав ректор Університету...

За короткий час зусиллями працівників Інституту археології було створено необхідну матеріально-технічну базу: обладнано керамічну і хімічну лабораторії для камерального опрацювання археологічних знахідок, обліковано фондові колекції Археологічного музею (понад 23 тисячі одиниць), сформовані за результатами досліджень університетських експедицій за останні 40 років, створено спеціалізовану бібліотеку та обладнано навчальну аудиторію для занять студентів історичного факультету.

Головними завданнями Інституту визначено фундаментальні археологічні дослідження на теренах Західної України, розробку проблем формування археологічних джерел, етногенезу слов'ян, етнокультурних та державотворчих процесів в Українському Прикарпатті й на Західній Волині протягом I – першої чверті II тисячоліття н.е. Співробітники Інституту фактично працюють у руслі української наукової школи археологів-славістів. Окрім цього, вони вдосконалюють методичні засади польових досліджень: залучають дані ландшафтного аналізу до вивчення культурно-поселенських структур, апробовують мікροстратиграфічні та планіграфічні методи під час розкопок багат шарових пам'яток, особливо, насипів валів із внутрішньою прибудовою до них та прилеглої території.

У руслі означених завдань протягом 2001–2017 рр. колектив Інституту виконував такі планові теми: “Етнокультурні та державотворчі процеси у Верхньому Подністров'ї, Західному Побужжі та Повісленні в I – на початку II тисячоліття н.е.”, “Бужськ та його околиці в VI – першій половині XIII ст.”, “Система заселення верхів'їв Західного Бугу і Дністра в I тисячолітті до н.е. – середині II тисячоліття н.е.”, “Теорія і методика формування Археологічного кадастру в Прикарпатті та на Волині”, “ Галичини і Волині в I – на початку II тисячоліття н.е.”. За результатами цієї тематики опубліковано понад 100 статей та чотири монографії.

Розробка таких проблем можлива завдяки багаторічним археологічним розкопкам. Головними об'єктами польових досліджень Інституту є Пліснеський та Буський археологічні комплекси [1; 4; 6].

Починаючи з 2000 р., кожного польового сезону на цих пам'ятках працюють археологічні експедиції. Паралельно працівники Інституту проводять археологічні розвідки, ведуть невеликі польові дослідження городищ ранньозалізного віку на Середньому Дністрі (Лошнів, Лисичники) та поселень пізньоримського часу у верхів'ях Західного Бугу (Ріпнів-II, Андріївка, Куткір та ін.).

З перших днів функціонування між Інститутом та історичним факультетом нашого Університету налагоджено тісну співпрацю: на базі Інституту проводять лекційні, семінарські та практичні заняття, наукові співробітники є сумісниками на кафедрі археології та спеціальних галузей історичної науки, а також постійно готують студентів до участі у студентських конференціях, залучають до археологічних експедицій. Уже кілька років поспіль здібні студенти історичного факультету у своїх наукових студіях використовують археологічні матеріали із Буська та Пліснеська. Перш за все, беруть участь у розкопках, допомагають у камеральному опрацюванні здобутих артефактів, а також намагаються робити перші систематизовані наукові узагальнення. Наприклад, магістрант Нестор Рибчинський досліджує соціальну стратифікацію городищ Українського Прикарпаття, головню, за матеріалами із Пліснеська; магістрантка Софія Змерзла узагальнює інформацію про слов'янські фібули, віднайдені на культовому центрі Пліснеського археологічного комплексу; студентка 4-го курсу Анастасія Маринович вивчає вироби з кістки та рогу з городища літописного Бужьська, а студенти 3-го курсу Марія Лаврів і Любомир Гуменюк – відповідно гончарні клейма і наконечники стріл від арбалетів (болти) з тієї ж пам'ятки.

З наступного року Інститут археології започатковує науковий проект із хімічним факультетом нашого Університету, суть якого полягає у залученні археологічних артефактів, передусім металевих і керамічних виробів, для пізнання певних хімічних процесів, а з другого, у залученні хімічних аналізів до вивчення давньої металургії і давнього гончарства. До цих досліджень залучатимуться як студенти-історики, так і студенти-хіміки [10].

Інститут археології уклав угоди про наукову співпрацю з академічними установами археологічного профілю України (Інститутом археології НАНУ, Науково-дослідним центром "Рятівна археологічна служба" Інституту археології НАНУ) та Європи (Інститутом археології Словенської Академії науки та мистецтв, Інститутом

Прото- і ранньої історії Віденського університету, Інститутом археології Вроцлавського університету, Інститутом археології Чеської Академії наук у Брно, Вищою школою прикладних досліджень у Сорбонні, Інститутом археології Стокгольмського університету, Центральноєвропейським університетом у Будапешті, Міжнародним центром дослідження пізньої античності і раннього середньовіччя Загребського університету), а також провідними вищими навчальними закладами України (Київським національним університетом ім. Тараса Шевченка, Прикарпатським національним університетом ім. Василя Стефаника, Харківським національним університетом ім. Василя Каразіна, Чернівецьким національним університетом ім. Юрія Федьковича, Ужгородським національним університетом).

Спільно з Інститутом археології Словенської академії наук та мистецтв протягом 2003–2004 рр. виконано науковий проект “Взаємозв’язки між Словенією та Україною в ранньому середньовіччі”. За результатами дослідження підготовано розширений каталог ранньосередньовічних слов’янських пам’яток у західному регіоні України та на території Словенії, а також створено комп’ютерну тест-програму баз даних.

З 2008 р. Інститут археології започаткував реалізацію пілотного проекту “Археологічний кадастр України (Львівська область)”, який передбачає створення системи обліку кількості та якості археологічних пам’яток для забезпечення державних органів влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій, установ і громадян вірогідними і необхідними відомостями про наявність і стан археологічних пам’яток з метою організації їхнього збереження, внесення даних до Земельного кадастру України. За два польові сезони виявлено понад 90 нових археологічних пам’яток та дообстежено низку відкритих у попередні роки.

Окрім польових обстежень співробітники Інституту виробили методичні засади формування Археологічного кадастру у горбогірній місцевості [7]. Попри те, що на державному рівні кадастрування не продовжується, працівники Інституту кожного польового сезону обстежують окремі території з метою виявлення нових пам’яток. Розвідковими роботами охоплено поріччя верхів’їв Західного Бугу (Верхнього Бужка, Солотвини, Полтви, Гологірки та ін.). У результаті знайдено і уведено до наукового обігу інформацію про понад 200 пам’яток археології.

Восени 2015 р. при Львівській обласній Раді створено Історико-культурний заповідник “Давній Пліснеськ” – давню мрію Михайла Андрійовича Филипчука... Між Інститутом і цією установою укладено угоду, яка реалізовуватиметься у таких наукових напрямках: формуванні баз даних для наукових проєктів, археологічних розвідках та розкопках на території та в околицях Пліснеського археологічного комплексу, публікації результатів досліджень, проведенні спільних круглих столів, наукових семінарів та конференцій.

У червні 2018 р. у Загребі заплановано симпозиум “Україна–Хорватія у ранньому середньовіччі: стан і перспективи дослідження”, співорганізатором якого з українського боку є Інститут археології, під час роботи якого фахівці з археології, етнології, антропології, лінгвістики та історії мають з’ясувати стан гуманітарних досліджень ранньосередньовічної доби в Україні і Хорватії і розробити основні засади наукового проєкту про появу мови, етносу й держави.

За час існування Інституту його колектив провів три міжнародні конференції: у березні 2001 р. – Міжнародну археологічну конференцію “Етногенез та рання історія слов’ян: нові наукові концепції на зламі тисячоліть” [2], у вересні 2002 р. – Міжнародну конференцію “Нові технології в археології” [3], у вересні 2008 р. – II Міжнародний симпозиум “Народження слов’янських держав: стан та перспективи досліджень” [8]. Також два семінари: у липні 2014 р. – Польовий семінар “Старожитності Галичини і Волині в контексті етноархеологічних досліджень” (матеріали уміщено у 10 випуску Вісника Інституту археології), у квітні 2016 р. – науковий семінар “Пліснеський археологічний комплекс: стан та перспективи дослідження” [4]. Усі ці наукові форуми були покликані показати нові підходи у висвітленні соціально-економічних, політичних та державотворчих процесів, що проходили у слов’янських спільнотах I – початку II тисячоліть.

З 2006 р. в Інституті започатковано видання щорічника “Вісник Інституту археології” – фахового наукового видання, яке має за мету систематично оприлюднювати здобутки інститутської археології: уводити до наукового обігу нові джерела, методичні розробки та узагальнювальні статті. На сьогодні видано 11 його випусків [9].

Археологічні матеріали, віднайдені під час роботи експедицій, час від часу експонуються на виставках, зокрема: “Міста Галицько-Волинської держави” (Львівський історичний музей, квітень 2009

р.), “Інституту археології ЛНУ ім. Франка – 10 років” (Музей історії Львівського університету, вересень 2010 р.), “Пліснеську – 200 років” (Львівський історичний музей, грудень 2010 р.), “Археологія у Львові: до 110-річчя кафедри археології Львівського університету” (Історико-краєзнавчий музей м. Винники, листопад 2015 р.).

Таким чином, цей короткий огляд діяльності Інституту археології ЛНУ ім. Івана Франка засвідчує, що його співробітники дійсно провадять фундаментальні археологічні дослідження, які зазвичай виконують в академічних установах. Завдяки такій діяльності вони стали можливими у закладі вищої освіти і максимально наближають найновіші досягнення наукової сфери до навчального процесу.

1. *Довгань П. М.* Буський археологічний комплекс: стан і перспективи дослідження / П. М. Довгань // Вісник Інституту археології. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – Вип. 3. – С. 136–195.
2. *Етногенез та рання історія слов'ян: нові наукові концепції на зламі тисячоліть:* Матер. Міжнар. наук. археолог. конф. 30–31 березня 2001 р. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 294 с.
3. *Нові технології в археології:* Зб. наук. праць. – Київ; Львів. – 2002. – 338 с.
4. *Пліснеський археологічний комплекс: стан та перспективи дослідження:* Тези доп. наук. сем. (Львів, 15 квітня 2016 р.). – Львів, 2016. – 28 с.
5. *Филипчук М.* Інститут археології ЛНУ імені Івана Франка в 2000–2005 рр. / М. Филипчук // Археологічні дослідження Львівського університету: Зб. наук. праць. – Львів, 2005. – Вип. 8. – С. 227–231.
6. *Филипчук М.* Структура та основні проблеми у вивченні Пліснеського археологічного комплексу / М. Филипчук // Пліснеські старожитності: Зб. наук. праць. – Львів: Растр, 2016. – С. 36–59.
7. *Филипчук М. А., Стеблій Н. Я.* Створення Археологічного кадастру в горбогірній місцевості (теоретичні та методологічні аспекти) / М. А. Филипчук, Н. Я. Стеблій // Вісник Інституту археології. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – Вип. 5. – С. 3–38.
8. *Филипчук М., Филипчук А., Стеблій Н.* Польовий семінар “Старожитності Галичини і Волині у контексті етноархеологічних досліджень” / М. Филипчук, А. Филипчук, Н. Стеблій // Вісник Інституту археології. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. – Вип. 9. – С. 240–241.

9. Сайт Інституту археології ЛНУ ім. Івана Франка. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://institutes.lnu.edu.ua/archeology>
10. Наші знахідки: фібули з культового центру в урочищі Оленин Парк [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://plisnesk.com.ua/?p=952>

Stebliy, The Institute of Archeology of Ivan Franko National University of Lviv: the academic institution at higher school. Clarified the main activity directions of the Institute of Archeology of Ivan Franko National University of Lviv – a research institution at a high school. The main researches of the Institute are aimed on studying ethno-cultural and state-building processes in the Ukrainian Precarpathia and Western Volyn in the first and early second millennium. The attention is paid on the organization of the educational process, which consists on the attraction of able students to academic studing studios.

Key words: Institute of Archeology of Ivan Franko National University of Lviv, archaeological research, early Slavic archeology, a students-archaeologicals.

Стеблій, Інститут археології ЛНУ імени Івана Франко: академічна організація в вищій школі. Освітлені головні напрямлення діяльності Інституту археології ЛНУ ім. Івана Франко – науково-дослідницького учредження в вищій школі. Исследования сотрудников Інституту направлены на изучение культурных, этнических процессов, а также на проблемы образования государственности в Украинском Прикарпатье и Западной Волыни в I – начале II тысячелетий. Обращено внимание на организацию учебного процесса, в тому числе, на привлечение способных студентов к академическим научным изысканиям.

Ключевые слова: Інститут археології ЛНУ ім. Івана Франко, археологічні дослідження, раннеславянська археологія, студенти-археологи.

**Дослідник давньоруських старожитностей Чернігівщини –
Семен Андронович Гатцук**

Л. В. Ясновська

У статті здійснюється спроба визначити роль земського вчителя С. А. Гатцука у вивченні давньоруських старожитностей Чернігівщини на початку ХХ ст. Проаналізовано результати археологічної розвідки на території Новгород-Сіверського Подесення. Зроблено висновок про початок археологічних досліджень городищ на території Чернігівщини та безпосередньо на території Новгород-Сіверського Подесення С. А. Гатцуком.

Ключові слова: С. А. Гатцук, городище, курган, роменська археологічна культура, Новгород-Сіверське Подесення.

Чернігово-Сіверська земля відігравала значну роль в історії Київської Русі. Історія одного з найдавніших князівств Давньоруської держави, висвітлена на сторінках літописів та літературних творів, а також підтверджується «живими» свідками – городищами, поселеннями, курганами та скарбами, вивчення, котрих охоплює понад сто років [15].

Початком систематичних археологічних досліджень на Чернігівщині, можна вважати 70-ті рр. ХІХ ст. Саме друга половина ХІХ ст. відзначається в Росії остаточним оформленням археології як науки. Цьому сприяло утворення Імператорської Археологічної Комісії (1856р.), Імператорського Московського Археологічного Товариства (1864 р.) та проведення Всеросійських Археологічних з'їздів (з 1869 р.), рішеннями котрих було затверджено програму по дослідженню поховальних пам'яток окремих слов'янських племен. Курганні старожитності сіверян, за дорученням Імператорського Московського Археологічного Товариства у 1872 р. починає вивчати уродженець Новгород-Сіверщини Д.Я. Самоквасов [7, с. 63; 8, с. 11]. Потрібно відзначити, що проведена ним у 1873 р., за допомогою губернських статистичних комітетів, своєрідна паспортизація пам'яток на території Середнього Подесення дозволила ввести в